

VÄRLDSHISTORIA

OCH PSYKOPATI

Av professor ALF NYMAN

1.

ORDET och begreppet *psykopati* är en av det lärda språkets mest tånjbara och mångtydiga termskapelser — skiftande som ett stycke kameleontskinn och slipprigt som ett ålskinn. Och om ur det myller av definitioner och definitionsförsök, som tävla med varandra kring detta begrepp, här särskilt uppmärksammas det försök att logiskt fastnagla det, som i olika arbeten gjorts av den norske psykologen och samhällstänkaren Ingjald Nissen, så beror detta på den roll det spelar hos honom ej blott som individual- och socialpsykologiskt arbetsbegrepp utan därutöver som politisk och världshistorisk kategori.

Närmast övertager Nissen detta begrepp från Alfred Adlers psykologi, ehuru han ger det sin personliga touche och prövar det i nya tillämpningar. Helt allmänt betecknar det sålunda för honom en gåtfull företeelse på gränsområdet mellan själshälsa och sinnessjukdom. Mycket tyder på att det psykopatiska tillståndet djupast bottnar i rent organiska svagheter, men att dess olika andliga yttringar bero på mer eller mindre krampaktiga försök att »kompensera» eller snarare »överkompensera» dessa svagheter: häri följer den norske Adlerianen fot för fot mästaren. Åkomman, sådan han tecknar den för oss, är sålunda alls icke livsvådlig för patienten själv, ehuru den å andra sidan ej heller kan botas. Besvärande är den ej minst för den angripnes mänskliga omgivning. I kraft av sina hemliga underlägsenhetskänslor befinna sig nämligen psykopaterna i ett ständigt själsligt spänningstillstånd. Detta urladdar sig som en genomförd prestige- och maktkamp gentemot medmänniskorna. Därav följer bl. a. »psykopaternas terror i vardagslivet». I denna terror mot anhöriga, vänner och arbetskamrater insätts om vartannat som avpassade vapen svaghet och styrka, hat och kärlek, lögn och sanning, på samma gång som angreppssätt och angreppsriktning ständigt växla. På detta sätt förstå de psykopatiskt anlagda individerna att ofta till den grad plåga och trötta ut n o r m a l a män-

niskor, att dessa efter hand ge tappt för dem, ja att de till sist låta sig drivas in i en återvändsgränd, där deras beslutsförmåga och handlingskraft förlamas. I sin hektiska prestigekampanj veta deras plågoandar förskaffa sig herravälde över dem även på det sättet, att de för sina syften utspana och utnyttja deras svagheter, stinga gadden i deras känsligaste punkter. Däri röja de ofta ett mästerskap, gränsande till genialitet. En annan av de mera demoniska sidorna i psykopaternas verksamhet ser den norske samhällspsykologen däri, att de på misstänkliggörandets och det nitiska felfinlandets väg ha i sin makt att andligen röva en människa från en annan, ställa tidigare hjärtevänner i harnesk mot varandra och utså split och misstro, varhelst de draga fram. — Inför denna Ingjald Nissens teckning, utförd framför allt i hans arbete »Psykopatenes Diktatur» (Oslo 1945, 2:a utvidgade upplagan Oslo 1946, svensk översättning å Natur och Kulturs förlag, Stockholm 1945), föres man osökt att tänka på en karaktär som Jago i Shakespeares »Othello». Jagos replik: »Jag är ett intet, om jag ej får häckla», fruktansvärd i och för sig, ger ett fulltonigt uttryck för psykopaternas karaktärs- och umgängesliv — åtminstone från en viss, ej oviktig sida. Fänrik Jago är, kort sagt, psykopaten agerande på scengolvet.

En annan karakteristisk yttring av de psykopatiska individernas nedbrytande verksamhet är den, att de, i den mån de lyckas tillvälla sig makten, tvinga människorna att leva under trycket av ett systematiskt hemlighetsmakeri. En kuslig atmosfär av otrygghet utbreder sig, varigenom människors inbördes tillit och deras lust till samarbete förlamas. Hela samfundslivet blir därigenom psykopatiskt färgat. Förr eller senare banas politiskt så väg för en diktatur- och gangsterstat — och de »normala» människornas välde är lyktat.

Från att ha inneburit, hos Adler och hans meningsfränder, ett individualpsykologiskt problem, kretsande kring den enskilda människans av underlägsenhetskänslor underblåsta maktbegär, vidgar sig psykopatproblemet på detta sätt till ett sociologiskt och politiskt — ja, till ett världshistoriskt sådant, övergripande både samtids- och forntidshistoria, profan- och religionshistoria, psykologi och etnografi. Ty när — som i vår egen otroliga tid — anpassningen efter psykopaternas mentalitet och flatheten inför deras växande tilltagsenhet leder därefter, att utpräglade psykopater sättas i stånd att gripa statens roder, så uppstår den form av diktatur, »som är psykopaternas speciella samhällsform — nämligen det s. k. mansförbundet.» Men därmed böjer den politiska och sociala utvecklingen tillbaka till mycket primitiva samhällsinstitutioner och bris-

ter, mitt i civilisationens och kulturens sköte, barbariet ånyo fram. »Furor impius intus — fremit horridus ore cruento» (Virgilius).

Det är denna »mansförbundets» renässans i vår egen samtid, som Ingjald Nissen analyserar i sin bok »Psykopatenes Diktatur».

2.

Denna renässans återupplivar i bombflygets, radarskärmens och pansarvapnets tidsålder en institution med rötter djupt ner i de primitiva samhällsbildningarna. Inåt som utåt var dess uppgift där alltid kamp, aggression. Dess samlingspunkt i stammen var »manshuset», gemenligen utsmyckat med symboler och emblem för mansförbundets mest svartsjukt bevakade hemlighet. Denna förstår man bäst, om man betänker, att en obruten linje leder från mindervärdeskänsla genom falskt uppskruvad manlighetsdyrkan över homosexuell inställning till *askes*; och den unge mannen vann insikt om den endast gradvis och efter kroppsligt smärtsamma invigningsprov. På detta sätt blev också »den erotiska bindningen mellan männen» mansförbundets djupaste hemlighet: den sammanlänkade medlemmarna i ett system av koncentrisk ringar kring en ledaregestalt. I den innersta kretsen rådde därvid en oavlåtlig kampinställning av livsfientlig *askes* och obetingad maktdyrkan. I mansförbundets hägn fingo på detta sätt de psykopatiska krafterna inom ett folk eller en folkstam en »administrativ inramning» och beredde de sig att utan hämningar göra världshistoria — allt i den omfattning, en primitiv krigföring med kastspjut och pilbåge sådant medgav.

Sådan tedde sig enligt den norske socialpsykologen mansförbundets anda under de primitiva samhällsbildningarnas tidsålder, liksom alltså hos de naturfolk, hos vilka den kvarlever; och sådant gestaltar sig dess livsfientliga, förvridna manlighetsideal överallt, där under civilisationens världsålder denna institution under olika förklädnader och under skilda luftstreck gång på gång återuppstår samt, där den icke i tid hejdas, ständigt på nytt sprider skräck och förödelse omkring sig. —

Nu förhåller det sig så, att olika länder och folk förhålla sig väsentligt olika gentemot denna psykopaternas nedbrytande verksamhet.

Det *amerikanska* folket har sålunda, finner Nissen, visserligen lagt i dagen en »generös inställning» mot de psykopatiskt betonade individerna; men dessas tilltag och bedrifter överskuggas helt av

den stormande industriella och ekonomiska utvecklingen i det unga amerikanska samhället. I alla händelser är det psykopatiska problemet, och därmed mansförbundsandan, för närvarande intet problem där.

Vidare, säger han, har det *engelska* folkets djupaste uppgift i mänsklighetens liv hittills varit att lämna påtagliga bevis för att man icke behöver stå handfallen inför psykopaternas ränkspel, i varje fall icke är tvungen att släppa fram dem till makten i samhället. Tvärtom ha brittena alltid intagit en fast hållning gentemot dessa varelsor. Det finnes grundad anledning att tro, förutser han, att England även i framtiden skall gå i spetsen, då det gäller att förverkliga och befästa den normala människans livsstil inom politik och sedvänjor. Från detta land hotar oss ingen »dynamisk» utrikespolitik och ingen maktförblindad, desperat värdeförintelse i stil med den, som mansförbunden, där de ej stävjas, brådstörtat inlåta sig på. När den norske samhällspsykologen sålunda i det s. k. mansförbundet ser roten och upphovet till krig och all annan ofärd i folkens liv, så är han icke desto mindre fullt medveten om att han därmed bryter ut och förstorar en faktor, vilken *icke* i sådan isolering eller styrka verkar i historiens stora kraftspel. Jämsides med mansförbundets stötkrafter betingas och nyanseras detta sålunda av en mångfald andra komponenter, ekonomiska, eudämonistiska, ideella osv.

Man ser detta ej minst inom den *japanska* kulturen. Ett »mansförbundsliknande» styrelsesätt, med starka fästen hos de gamla krigarsläkterna (samurajerna) har visserligen där — och senast under andra världskrigets år — tryckt sin ofärdsstämpel på det överbefolkade örikets yttre och inre politik. Dess nationalistiskt och religiöst betonade »kamp- och krigsideologi» kan enligt den norske författaren spåras tillbaka till traditioner inom dessa rid- och krigsorganisationer, där homosexualiteten var en vedertagen form, erkänd och legaliserad av staten. Men vid sidan av denna makt- och blodsideo-logi utvecklas den japanska kvinnokulturen. Med sin »charm, sin inre frihet, sin allvetande resignation» ger denna enligt Nissen ett gripande exempel på »hur något vackert kan växa upp, samtidigt som det tarvliga, brutala och perversa stabiliseras i så mäktiga och orubbliga former». — Att denna av Ingjald Nissen förhärlogade kvinnokultur verkligen funnits i Nippon, därför borgade kring sekelskiftet i sin mån en Lafcadio Hearn's numera dessvärre bortglömda »Exotica»-böcker med deras själfullt fina kvinnostudier, därom vittnar också, på ett litterärt

något lägre plan, Puccinis allbekanta till J. L. Longs och Belascos drama anslutna opera »Madame Butterfly», med téhusflickan Cho-Cho-Sans av gratie och orientalisk ödmjukhet präglade ungmögestalt och kärleksöde.

I ett Medelhavsland som *Italien* gestaltade sig de från antiken nedärvida mansförbundstendenserna åter på ett annat sätt. I den senantika Mitraskulten med dess dyrkan av manligheten och krigarhållningen ser Ingjald Nissen »ett sista uppblossande av forntidens mansförbundsanda», innan med kristendomen det stora omslaget följde. Om denna kult, dess utbredning och slutliga besegrande genom kristendomen läser man i Nissens arbete (2:a norska upplagan, sid. 174) bl. a. följande:

»Mitra-menigheterna voro små menigheter, sällan över hundra medlemmar. Dessa menigheter uteslöto kvinnan och dyrkade askesen som medel för kraftkoncentration. Här finna vi intagningsceremonier och invigning i en central hemlighet. Här var krigskamratskapet och dyrkandet av alla krigardygder ett väsentligt moment. Man föreställde sig, att Mitra, som är en gestalt av 'arisk' härkomst, själv kämpade med i slaktningarna.» Och vidare framhålles, hurusom karaktären av mansförbund hos Mitrasreligionens dyrkare framträder bl. a. däri, »att den som skulle upptagas i menigheten måste genomgå svåra intagningsprov liknande dem, som bestodo i det primitiva samfundet», samt att kärnpunkten i Mitrasmyten utgjordes av »Mitras dödande av den heliga tjuren, det symboliska uttrycket för manligheten».

Det var denna senantika Mitraskult, som vann särskild utbredning inom romarhären för att med denna spridas till de avlägsnaste utkanterna av romarriket. Under ett visst skede tävlade den också med den raskt uppstigande kristendomen om herraväldet över själarna. Men genom sitt segerrika genombrott trängde denna senare tills vidare tillbaka mansförbundsandan, därigenom förändrande världen. Enligt författaren skedde detta därigenom, att kristendomen satte »familjelivet, med jämställande av mannen och kvinnan, upp mot mansförbundsformerna», varför det också är kristendomens förtjänst, »att den normala sexuella inställningen äntligen fastslogs som den riktiga livsformen» (sid. 176). Under påvedömetts ledning gjordes så i själva verket ett storstilat försök att tämja de från den antika kulturen stammande mansförbundstendenserna. Man sökte sålunda »ställa dem i en positiv saks tjänst i den utomordentliga organisation, som kallas det katolska prästerskapet». I detta ser den norske samhällspsykologen »ett förädlat och ombildat mansförbund»; ett mansförbund i tonsur, med den heliga Nattvarden som främsta mysteriehandling. — Emellertid är

det påfallande, att författaren i detta sammanhang icke omnämner Jesuitorden, Ignatius av Loyolas mäktiga skapelse, vars halvt religiösa, halvt militära organisation och strama disciplin synes såväl genom sina mål som framförallt genom sina medel stå mansförbundet åtskilligt närmare än det katolska prästerskapet i gemen.

Avsikten att helt övervinna det världsliga mansförbundet med hjälp av det religiösa har likväl icke lyckats — med påföljd att detta förra gång på gång har rest sitt huvud i det italienska folkets historia. Emellertid har resultatet aldrig blivit något annat än en »teaterinstitution», framträdande mest pråligt med det *fascistiska* mansförbundet, vilket numera, efter Italiens nederlag och Mussoliniepokens ärelösa slut, ligger i spillror; enligt författaren antagligen för alltid. Ty trots de karska svartskjortelegionerna och den välregisserade »marschen mot Rom» äger dock mansförbundsandan till all lycka inga djupare rötter i det italienska folkets väsen. — I denna punkt överensstämmer för övrigt Ingjald Nissens omdöme med Oswald Spenglers. Också han fann för mycket »opera» i fascismen och såg i den endast en mellanform på vägen mot de verkliga »soldatkejsarnas» och den verkliga cæsarismens tidevarv; en världsepok, som i hans apokalyptiska framtidsvyer så gott som punkt för punkt svarar emot ett mansförbundens oinskränkta herravälde över vår kontinent. Nej, det går till all lycka ej så lätt, som en Mussolini hoppades, att förvandla ett »Italia mandolizzante», ett mandolinspelande och sjungande Italien, med hans egen speglosa, till ett »Italia quadrata, militare», ett kvadratisk hopgjutet, militaristiskt och aggressivt Italien! Ett folk, vari Madonnakulten och det folkliga matriarkatet är så djupt förankrat som hos det italienska, kan aldrig helt försvärja sig åt det skeva, psykopatiskt uppskruvade mandomsideal, som »mansförbundet» i dess primitiva, sedermera senantika och fascistiska uppenbara former lyfte på skölden. Det är, karakterologiskt talat, för sunt.

Däremot var det, enligt Ingjald Nissen, ständigt *Tysklands* roll i historien att »illustrera den ynkliga hållningen gentemot psykopatiska individer». I stigande grad ha sålunda de »normala» tyskarna visat benägenhet att anpassa sig efter psykopaternas livsform. Som »geborene Unterthanen» kostar dem detta heller ingen självövervinnelse. Deras kulturella och politiska historia präglas också av förekomsten av hemliga sällskap med mansförbundsliknande struktur. Ett exempel bland många: *Habererförbundet*, vilket bildade ett slags hemligt rättsväsen i samhället och fortbestod under flera århundraden. I likhet med Ku-Klux-Klan-förbundet i Nya värl-

den avhöll det ståndrätter och var, som detta, väl organiserat. Först på 1890-talet började det att politiskt och disciplinärt uppluckras. Men ännu 1904 kunde det anordna en stor nattlig procession för att trotsa myndigheterna. Surdegen jäste på djupet. Och under den politiskt förvirrade tiden efter 1918 förspordes nya tillbud att återuppliva förbundet och dess verksamhet. (Uppgifter om förbundet kunna hämtas ur bl. a. Richard Wolframs arbete »Schwerttanz und Männerbund», sid. 225 ff.)

Habererförbundet med dess i bakgrunden skymtande mytiske ledare och skyddspatron, kejsar Karl från Untersberg, var emellertid endast ett uttryck för de slumrande mansförbundstendenserna hos tyska folket. Ett ursprungligare, tillika fulltonigare och varaktigare sådant finner den norske samhällspsykologen i tanken om hirden och »följeskapet», vari också å sin sida en så framträdande historiker som Hans Delbrück 1914 såg grunden till tyskarnas »krigiska» kynne. Under formen av ledarens livvakt uppträdde denna tanke enligt Delbrück redan hos de gamla germanerna. Troheten inom denna livvakt var statsmaktens bärande underlag.

Pompösare utformades samma politiska och sociala idé längre fram inom det tyska riddarväsendet. Ty även om riddarväsendet först uppstod inom franskt kulturområde, så kom det dock att just inom det *tyska* utöva ett mäktigare inflytande än annorstädes. Som också krigshistorikern Delbrück hävdar, var detta tyska riddarväsende helt genomsyrat av hird- och »följeskapstanken», liksom det enligt Ingjald Nissen såsom social typ obestridligt hör hemma i mansförbundets kamratskapsideologi. Under korstågstiden utvecklades också med tempelherrarnas orden ett fullt stilenligt mansförbund. Inom tyskt välde fortsatte ett antal mansförbundsliknande, religiöst mer eller mindre rikt utsirade riddarordnar att härska medeltiden igenom. Det var likaledes de, som erövrade Ostpreussen, och mot dessa rovgiriga organisationer hade å sin sida polackerna att under alla dessa århundraden i ojäm närkamp söka försvara hem och härd.

En ännu senare utvecklingsform av »följeskapets» ledande idé uppstår under 1700-talet med den *tyska officerskåren*, sådan denna grundlades av Fredrik den andre av Preussen. Mansförbundsandan inom denna stramt sammanslutna, uteslutande av unga adelsmän rekryterade kår avspeglade även ganska troget kynnet hos dess furstlige skapare. Först och främst var denne personligen klart homosexuellt inställd. För det andra företrädde han, försäkrar oss Nissen, »den kombination av feminism och brutal krigarhållning.

som tycks ha en så fascinerande inverkan på det tyska folket». Hans kända uttalande, att soldaten borde frukta sina egna officerare mera än fienden, skvallrar tillräckligt om den oblidkeliga disciplin, som krävdes inom de friedricianska arméerna, liksom om vad deras högste krigsherre därvidlag förväntade av sina officerare.

Med ögonmärke på samtliga dessa företeelser anmärker så den norske forskaren, att det ej kan vara en ren händelse, att det tyska folket i en så exempellös grad har omhuldat denna tanke om »följeskapet», liksom det å andra sidan hemfallit åt dess tvillingidé, dyrkandet av en »ledare». Därmed är man i själva verket framme vid mansförbundsandans hittills våldsammaste europeiska inkarnation: *nationalsocialismen*, och vid dess främste teoretiker, Alfred Bäuml, vars idéer bäst inhämtas ur skriften »Männerbund und Wissenschaft» (Berlin 1937), tillkommen under Hitlerväldets klang- och jubeldagar.

I detta arbete, som blev en av nationalsocialismens kanoniska böcker, höjes mansförbundets standar och ropas på institutioner, ägnade att föra de unga männen samman i oslitliga vänskapsförhållanden. Det är Bäumlers förhoppning, »att mansförbundet åter stiger fram, sopar undan de borgerliga livsformerna och på nytt formar staten efter dess kampuppgifter» — så att den krigiska organisation, som är ynglingasjälens självklara uttryck och åtrå, ånyo måtte bli hela det tyska folkets livsform. Så talar denne nietschean i naziststövlar.

Av denna entusiastiskt förordade, ensidigt »soldatiska» och på de varmaste maskulina vänskapsband yrkande livsform utgjorde tidigare det tyska »stambordet» med de obligatoriska sejdlarna endast en småborgerligt salopp urartning. Men valet måste här stå mellan ett hopplöst och framtidslöst filisterdöme och ett av unga stridbara viljor uppbyggt mansförbund: ett tredje gives icke! Den tyska armén under första världskrigets år var sålunda, menar Bäuml, mansförbundets sista fulläta europeiska uppenbarelseform, och det har varit nationalsocialismens världshistoriska uppgift att pånyttföda denna anda.

Genom Alfred Bäumlers mun ha således de tyska hakkorsmännen själva bekräftat, fastslår därmed Nissen, att deras rörelse varit ett mansförbund! Han är mycket kategorisk på denna punkt och skriver (2:a norska upplagan sid. 74): »Ifall det över huvud finnes mansförbunds rörelser i världen, så är nationalsocialismen en dylik rörelse. Det är mansförbundssinnelaget, som särpräglar den, det är detta, som skiljer den från andra rörelser.» Självfallet medger han,

att nationalsocialismen också är »en rekke andre ting». Den är sålunda »en våldsrörelse, den är en form av byråkrati, den är ett bestämt ekonomiskt system, den är en politisk rörelse. Men — fortsätter hans text — alla dessa moment har den gemensamt med en rad andra rörelser. Att den också är dessa saker, kan självfallet icke bilda underlaget för en 'invändning' mot den insikten, att den är en mansförbundsrörelse. Det är därför detta moment, som vi få bruka som grundval för att begripa och karakterisera den.» Förutseende anmärkningar mot detta sitt resonemang och i klart avvärijande syfte tillfogar han, att när man som ett »absolut» påstående uttalar, att en citron är gul, så är det självklart ingen »invändning» häremot att framhålla, att den därjämte är sur, oval, tung osv. (sid. 74, anm. 2).

Så mycket i fråga om uppfattningen av nationalsocialismen som ett mansförbund i regeringsställning, utrustat med utomordentliga fullmakter. Att därtill detta i särskilt krass och hämningslös form uppvisade samma livsfientliga kamphållning och dolska förljugenhet, som utmärka den psykopatiska vardagsinställningen (»terrorn i vardagslivet»), är vad Nissens bok ytterligare vill leda i bevis. Den tyska sadism, som under nationalsocialistisk tillskyndan kom till utbrott och slog världen med bestörtning, har visat sig vara på anmärkningsvärt sätt k o l l e k t i v t betonad. Därtill har den präglats av en opersonlig känslolöshet, i sin effektivt industrimässiga grymhet saknande varje skimmer av ursäktliga eller försökande moment. Detta är Nissens omdöme — och det är ettersalt.

Nu är det en av den civiliserade människans främsta rättigheter, understryker den norske författaren, att slippa leva under mansförbundsstyre, slippa böja sin nacke under makthungriga psykopaters ok. Slutsatsen för världspolitikens vidkommande blir för honom därmed den, att de stora demokratiskt sinnade folken hädanefter måste leda världens öden och a l d r i g mer ge det tyska folket tillfälle att överfalla mänskligheten. Man måste denna gång följa den förebyggande politikens linje fullt ut och planmässigt stycka landet (då centralisering alltid utgör en av förutsättningarna för mansförbundets verksamma och suveräna fortvaro). På en andlig »omskolning» av tyskarna tror Ingjald Nissen däremot minst av allt. Därtill har han sett dem för mycket i närbild.

Ur dessa politiska slutsatser och önskemål talar den begripliga bitterheten hos en radikalt inställd samhällstänkare och psykolog, som på sitt eget land och på sig själv erfarit det tyska hakkorsväldets missgärningar. I någon mån bära de spår av vad man lämp-

ligen kunde ange som Grini-mentaliteten — och på Grini hamnade han själv. Men de tala därjämte om en varm nitälskan för folkens moraliska hälsa och en hård beslutsamhet att på argumenteringens plan göra det yttersta för att förvisa sådana missbildningar som »Svarta Draken», fascismen och hitlerismen till karaktärssjukdomarnas och de politiska förvillelsernas stora skräckkammare.

3.

Inför denna teckning i sot och blod av »mansförbundets» väsen må man med fog fråga sig, om den avser att vara en andeframmaning från släktets barbariska åldrar, en skräckfylld apokalyptisk framtidssyn av vad som kan tänkas inträffa, eller en väldokumenterad, realistisk skildring av aktuella, levande samhällsföreteelser?

Svaret torde härvidlag få bli, att den åsyftar att vara något mitt emellan allt detta. Den norske socialfilosofen medger sålunda öppet, att hans skildring av »mansförbundet» som de psykopatiska individernas säregna samhällsdaning (som »psykopatiens sociala konsolideringsform») endast skall uppfattas som ett renodlingsresultat eller, med en berömd termbildning av Max Weber, som en »idealtypisk» beskrivning av dess väsen och anda. Klarast blir detta ut sagt (sid. 50 f.) med orden: »Den skildring vi här ha gett av mansförbundets struktur är självfallet bara en s. k. idealtypisk skildring av dess väsen. Det är ett schema, som vi kunna använda under utforskandet av den mångfaldiga verkligheten.» Uttalandet är från författarens sida avsett som en programförklaring. Han är angelägen om att understryka, att i det verkliga livet anträffas en sådan samhällsdaning ytterst sällan i fullt utbildad skala. På skilda håll förekomma däremot *a n s a t s e r* till en sådan maskulin gruppbyggnad, ett sådant onskans frimureri. Det finnes sålunda, påpekar hans text (sid. 51) »övergångsformer, partiella mansförbund, mansförbundsinslag i andra institutioner, i det hela alla möjliga modifierationer och konstellationer». Den idealtypiska konstruktionen — ty om en sådan är det i själva verket fråga — kan då tjäna till att skärpa vår blick för dylika inslag och ansatser, varhelst de möta oss i historien.

Därmed försätts vi mitt in i den stora metodologiska diskussion, som har förts och ännu föres kring de idéer, som den tyske samhällsforskaren och historikern Max Weber satte i omlopp och som,

oberoende av honom fast på snarlikt sätt, funnit uttryck inom svensk begreppskritik, med Hans Larssons kända »renodlings»-lära. Om de weberska s. k. idealtypiska konstruktionerna och deras metodologiska betydelse för såväl samhällsvetenskaplig som historisk forskning samt — ej minst — för ekonomisk teori, gäller då, att de, alldeles som de larssonska renodlingsbegreppen, äro *delvis* uppförda med hjälp av verklighetsmaterial; men liksom dessa äro de med full vetskap och av föresats *e n s i d i g a*. De tillskapas därigenom, att man — ånyo i överensstämmelse med renodlingsförfarandet — överbetonar vikten av en eller ett par verklighetsfaktorer, under bortseende från andra, eventuellt från samtliga övriga. I en av sina vetenskapliga uppsatser karakteriserar Weber dem också på följande sätt: De vinnas, anmärker han där, »genom ensidig *s t e g r i n g* av en eller n å g r a synpunkter och genom att till en i sig enhetlig tankeskapelse sammansluta en mängd diffust och diskret, här mera, där mindre, i somliga fall alls ej förefintliga enskilda företeelser, vilka foga sig efter dessa samma framhävda synpunkter.»

Detta i fråga om den »stegring» av vissa verklighetsdrag, som den weberska idealtypen tillåter sig. Därmed *ö v e r b j u d e r* den verkligheten, på samma gång som den i andra avseenden stannar långt nedanför den. Samtidigt måste emellertid framhållas, att en dylik idealtyp ingenting alls har med »ideal» och »idealbildning» i vanlig mening att skaffa. Sådana idealiseringar grunda sig enligt Weber på mer eller mindre subjektiva, individuella eller — ibland — på nog så kompakt kollektiva värderingar. De framställa en rad positiva värdekristallisationer av förebildligt etisk, estetisk, rättslig eller politisk natur. Idealtypen är däremot en konstruktion i enbart metodologiskt syfte. Den hämtar hela sitt berättigande ur de tjänster och lättnader, den kan bereda forskningen. Den enda fullkomlighet, en idealtypisk konstruktion kan uppvisa, är den rent *l o g i s k a* fullkomligheten. Mycket lägligt erinrar Weber därvid också om, att man kan bilda idealtyper lika väl för bordeller som för religioner och lika väl för olika slag av försörjningssystem som för hantverk. Och med hänsyn till den rätt nära till hands liggande invändningen, att dylika idealtypiska konstruktioner och begreppstegringar dock vore rena leken och taskspelarkonsten, ovärdiga en på erfarenheten ärligt byggande forskning, svarar Weber, att det aldrig kan på förhand avgöras, huruvida det i ett givet fall är fråga om rena påfund eller om en vetenskapligt givande begreppsbildning. I detta som i andra fall finnes det blott en måttstock,

nämligen den insiktsvinst i fråga om »förståelsen av konkreta kulturföreteelser i deras sammanhang, deras orsakliga betingelse och deras innebörd», som en dylik konstruktion kan inbringa. Rätt förstådd och tillämpad, äger den betydelse av »ett rent idealt gränsbegrepp», varmed verkligheten, till förtydligande av vissa dess kulturellt eller socialt mera betydelsefulla beståndsdelar och drag, mätes och jämföres.¹

Återknyter man efter denna utveckling till Ingjald Nissens arbete »Psykopatens Diktatur» och till den användning, som däri göres av begreppet »mansförbund», så torde det, mot bakgrunden av den här lämnade redogörelsen för ledande tankegångar och exempel i hans utredning, stå klart, att den idealtypiska konstruktion, varmed framställningen arbetar, ingalunda saknar ett bestämt, därtill dystert färgrikt verklighetsunderlag. Den binder samman så skenbart disparata företeelser som »manshuset» hos vissa primitiva folkstammar, Mitras-kulten, de japanska samurajernas kamp- och krigsideologi, det katolska prästerskapet, hirnen hos de forna germanfolken, medeltidens riddarordnar, Fredrik den Stores officerskår, den italienska fascismen och den tyska nationalsocialismen, graderande dem som högre eller lägre närmevärden i riktning mot gränsvärdet: »mansförbundet» som de psykopatiska individernas karakteristiska och skrämmande »sociala konsolideringsform». Att se det gemensamma hos alla dessa till tid, rum och kultur-nivå så skilda företeelser är, redan det, en vetenskaplig prestation — just möjliggjord av den därvid införda »idealtypiska konstruktionen». Denna gör i Ingjald Nissens hand väsentligen tjänst som en etalong, en logisk mätsticka lagd på det historiska materialet; låt vara, att författaren i iver att exemplifiera sitt arbetsbegrepp någon gång talar om det som en realitet och här och var gör en smula våld på materialet i tillpassningens intresse.

Den aktuella betydelsen av hans konstruktion ligger bl. a. däri, att de senaste årtiondena visat oss »mansförbundsliknande» styrelsesätt i ej mindre än tre storstater: Japan, Italien och Tyskland. Utan att med vissa extravaganta abnormpsykologer och »patografer» vilja hävda, att världshistorien enbart rullar upp en skräckfilm av masspsykosor och andliga farsoter, vill den norske samhällspsykologen dock fästa uppmärksamheten vid vissa bjärt psyko-

¹ Den här givna framställningen av Webers »idealtyper» ansluter sig sakligt, fast i starkaste sammandrag, till den, som läses i min avhandling »Gränsbegrepp och renodling inom vetenskapen. Exempel—Analyser—Teori», Lund 1951, sid. 68—73.

patiska drag, vilka ej minst i vår egen tid fått löpa med i händelsernas ränning. Att kalla dem psykopatiska, beror emellertid på hur man definierar detta diagnostiska begrepp. Och definieras det så, att — som hos Ingjald Nissen — varje form av maktsträvan och aggressivitet, varje yttring av överkompenserad underlägsenhetskänsla får gå in under begreppet, så blir vår egen på »nervkrig» och aggressioner överrika tid psykopatiskt färgad och bli alla mansförbundsliknande sammanslutningar, proportionellt mot likhetsgraden, sammanslutningar av psykopater. Definieras begreppet däremot annorlunda, är det icke givet, att diagnosen: psykopatisk, passar lika väl in på »mansförbundsandan» eller behåller samma förklaringsvärde i förhållande till denna.

Därtill får läggas, att det sakliga sammanhang, Nissens teori gör gällande mellan askes och sexuell avhållsamhet å ena sidan, samt stegrad aggressivitet och makthunger å andra, knappast synes vara så entydigt eller så fritt från motinstanser, som denna hans teori förutsätter. Trots att den till sin förmån torde kunna åberopa en rad iakttagelser, gjorda å våra dagars naturfolk av etnografer och kulturanthropologer som Bronislaw Malinowski och Margaret Mead, så kommer man, även med dessa deras rön på bordet, dock ej längre än till att fastställa en *v i s s* samsvarighet, en *v i s s* positiv korrelation emellan dessa företeelser.¹ På kulturplanet och på det religiöst »förädlade» mansförbundets nivå, utgöra i varje fall munkordnarna, i kraft av munklöftena, liksom det för dess »storslagna» organisation av Nissen beundrade katolska prästerskapet, i kraft av celibatet, beaktansvärda undantag. Ty om man härvidlag bortser från jesuitorden, så ha dessa maskulina sammanslutningar och organisationer varit, i mansförbundets mening, föga aggressiva.

Det synes därför vara klokt att i denna sexualpsykologiska specialfråga avvakta mera entydiga besked, kulturanthropologiska, psykologiskt-karakterologiska såväl som psykiatriska och fysiologiskt-inresekretoriska, och att åtnöjas med att helt allmänt *p e k a* på samförekomsten av sträng sexuell blockad och stegrad aggressionsbenägenhet, så ofta dessa attityder bägge uppträda inom maskulina sammanslutningar av »mansförbunds»-mässig hållning och struktur — eller hos hela folk (som hos dem, Margaret Mead studerade på Nya Guinea). Ty att härvidlag stå upp och avgöra,

¹ Här om må hänvisas till bl. a. Harald K. Schjelderups instruktiva framställning i skriften »Nevrose og opdragelse» (Oslo 1937) samt till min bok »Samhällsnytta och psykologi. En pedagogik för växande och vuxna», Stockholm 1952, sid. 19—32.

Alf Nyman

vad som är orsak och vad som är verkan, vad som är primärt och vad som är sekundärt, är på våra insikers nuvarande ståndpunkt alltför äventyrligt. Det förslår att hänvisa till, hurusom de gång efter annan uppträda inom och bidra att färglägga den särartade samhällspsykologiska gruppbyggnad, som efter bl. a. Wolframs och Bäumlers föredöme benämnes »Männerbund» och i Ingjald Nissens arbete »Psykopatenes Diktatur» erhållit sin senaste, karakterologiskt som politiskt vassaste belysning.
